

מחזה מציאותי בארץ החזון

בעקבות מסעו היחיד של הרצל בארץ ישראל

עופר רגב

גלויה ששלח דוד וולפסון ממקוה־ישראל (מאוסף ד"ר מוטי פרידמן)

מערכה ראשונה: מוינה למפרץ סואץ

בנימין זאב הרצל נולד בבודפשט בשנת 1860, למציאות שלכאורה הייתה סובלנית כלפי יהודים, אך למעשה מתחת לפני השטח פעפה בה כל העת האנטישמיות הנושנה. כעיתונאי נוכח הרצל בעומק התופעה בקרב האינטלקטואלים; כמשפטן ביקש למצוא לה פתרונות בעלי אופי משפטי, ארגוני ופוליטי; כמחזאי ניסה לבדות מלבו מציאות חדשה, וכך הפיק את אחד האירועים המכוננים והזכורים ביותר.

בשנת 1897 התקיים הקונגרס הציוני הראשון בבזל, שחשיבותו הייתה בעצם קיומו. לאחריו הבין הרצל שהמנוף לקידום הציונות הוא תמיכה בין־לאומית מוצהרת, וכי לשם מימוש הרעיון יש צורך להיוועד ישירות עם מנהיג בעל עוצמה. כך החליט להתמקד בקיסר הגרמני, שהידק באותה העת את קשריו עם האימפריה העות'מאנית, והצהיר נחרצות כי בדעתו להרחיב את גבולות השפעתו

קרניים ראשונות של שמש סתווית בקעו ממזרח וליטפו

בגוון זהוב את אדוות מי הים התיכון. הגלים חבטו בעליזות על דפנות הספינה המצרית, ועל הסיפון התגודדו הנוסעים שביקשו לממש את חלומם ולהגיע לחופי הארץ הקדושה. רבים מנוסעי הספינה היו עיתונאים שהגיעו לסקר את ביקורו של הקיסר הגרמני וילהלם השני בירושלים. בין הצובאים על מעקה האנייה בלטו חמישה גברים בשנות ה־30 לחייהם, לבושים בהידור, כובעי שעם לראשיהם וברק בעיניהם.

היו אלו חמשת חברי המשלחת הציונית שביקשה להיוועד בפגישה דיפלומטית עם הקיסר בירושלים, ובלבם האמונה כי הפגישה עתידה לשנות את גורל עם ואת פני הארץ שאליה מועדות פניהם. מנהיגם, איש בעל זקן מידות, היה ד"ר בנימין זאב הרצל. כבר אז נודע בקרב רבים בתואר "מלך היהודים"; דמותו הילכה קסם על רבבות, והיו שתלו בו תקוות משיחיות. למסע הצטרפו דוד וולפסון, עוזרו וידידו הנאמן, הבנקאי מקס בודנהיימר, המהנדס דוד זינדל והרופא ראובן שנירר.

עופר רגב הוא מדריך וחוקר תולדות ארץ ישראל. בין ספריו: "להתאהב בארץ ישראל", "מאה מקומות שמורים", "נסיך ירושלים" ועוד.

מעופשות ונפתלות, השמש עלתה אל רום השמים והכתה בקרניה ללא רחם בגברים החנוטים בחליפות. הרצל סבל מהצקות הזבובים, ממערומי הטינופת, מריחות הבאשה, מגסות האנשים המתבטלים בכל פינה, מהקולות הניחרים ובעיקר מהחום הכבד (באותו יום, אגב, נמדדו ביפו 31 מעלות צלסיוס). במרחק מה מאחוריהם צעד איש בריא בשר ואדם פנים: מנדל קרמר, יהודי ירושלמי שהעסק כמרגל עבור המשטרה העות'מאנית ועקב אחר המשלחת הציונית בכל אשר הלכה. הרצל, שידע שיהיה נתון למעקב, הבחין ללא קושי במרגל ולא ייחס לו חשיבות רבה. לקראת עזיבתו את הארץ, אגב, קיבל למזכרת את צו המעצר על שמו שהיה בידי קרמר "למקרה הצורך"...

יחיא דעאבני, העגלון
שהסיע את הרצל
במושבות (לע"מ)

חמש שנים מאוחר יותר כתב הרצל את ספרו "אלטנוילנד" (ארץ ישנה-חדשה), ובו תיאר את יפו כמקום "עלוב עד כדי לעורר חמלה". בשנת 1909, לאחר מותו של הרצל, הונח בסמוך ליפו יסוד לעיר מודרנית ומפותחת שהוקמה בחולות, בדומה לאלכסנדריה הנערצת עליו. העיר אימצה את שם התרגום העברי של סוקולוב ל"אלטנוילנד" – תל אביב. חברי המשלחת יצאו משער החומה העתיקה של יפו, חצו את "כיכר הממשלה" והגיעו למלון קמיניץ ברחוב בוסטרוס (כיום רזיאל). לאחר שהחליפו כוחות במלון שוקק הפששים יצא שכנם, ד"ר הלל יפה, לחפש

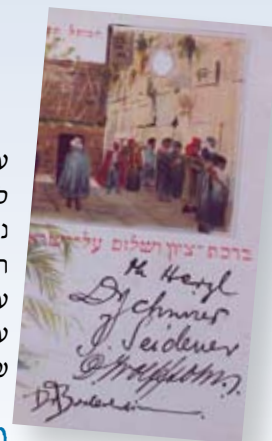
מזרחה. הרצל קיווה לשכנע את הקיסר כי שאיפות הציונות עולות בקנה אחד עם שאיפותיה של גרמניה. בעזרת הכומר הכלר, תימהוני כריזמטי ואוהב ישראל, הוזמן הרצל לריאיון עם הקיסר הגרמני. הפגישה התנהלה ברוח חיובית אף שהרצל חש כי שר החוץ פון-בילוב מבקש לצנן את האווירה. השניים נדברו להיפגש שנית במהלך ביקורו הצפוי של הקיסר בירושלים, שאליה יצא הקיסר כדי לחנוך את כנסיית הגואל שנבנתה בלב העיר העתיקה, בסמוך לכנסיית הקבר. הרצל האמין בכל לבו כי בפגישה ההיסטורית בעיר הנצח יביע הקיסר את תמיכתו בהענקת צ'רטר (רישיון) לכינון מדינת היהודים בארץ ישראל, ולאחר שהורכבה המשלחת יצא למסע. ביומנו עסק בעיקר בדיווח טכני על המקומות שבהם חלף בדרכו: התאכזב ממראה מפרץ פיראוס, רטן על האבק הרב באקרופוליס, סיפר כי חלף על פני העיר אתונה בדקות ספורות שדי היה בהן להכירה, ואת רשמיו מאיזמיר תמצת במילים "זוהמה ציורית". נופי מצרים, לעומת זאת, הציתו את דמיונו: לא הפירמידות המנציחות מלכי עבר, אלא תעלת סואץ, שבה ראה ביטוי מודרני ליצירתיות, לכוח הרצון ולנחישות, והעיר אלכסנדריה שהוכיחה כי אפשר להקים עיר מודרנית בחולות לוחטים.

מערכה שנייה:

בעיר "עלובה עד כדי לעורר חמלה"

בספינה קטנה הפליגו חברי המשלחת מאלכסנדריה לחופי ארץ ישראל, ולבסוף עגנו מול סלעי הכורכר המאיימים שבמבואות נמל יפו. הירידה לחוף הייתה טורדנית ומייגע. מארחם, משה דוד שוב, הולכים בסמטאות

גלויה מירושלים, חתומה בידי חמשת חברי המשלחת (אוסף ד"ר מוטי פרידמן)

עגלה שתובלים לירושלים. אלא שעגלוני יפו לא היו מודעים לגודל השעה וד"ר יפה לא השיג ולו עגלה אחת. הישועה נמצאה לבסוף בזכותה של לאה נייגו, אשתו של מנהל בית הספר החקלאי מקווה ישראל, שניאותה להעמיד את עגלתה לרשות המשלחת. היא לא נזקקה למאמצי שכנוע: על פי עדותו של יפה התרגשה הגברת נייגו כששמעה את שמו של הרצל וקראה: "תנוהו לי ואנשקנו".

מערכה שלישית: ב"חבל ארץ פראי למחצה"

המשלחת יצאה לבית הספר החקלאי הוותיק. המנהל יוסף נייגו קיבל את פניהם בהסתייגות-מה, אך העמיד לרשותם מרכבה להמשך היום, שכן השמועה על בואם עשתה כנפיים ומכל המושבות הגיעו הזמנות לביקור של הרצל ומשלחתו. הרצל עצמו אמנם לא האמין כי הציונות תוגשם באמצעות התיישבות ספורדית של נקודות יישוב מרוחקות וקטנות, החיות מידו הפתוחה של רוטשילד ונכונות לספוג את המכות שמנחיתה בהם היד השנייה, ואולם מחמת הנימוס והסקרנות יצאה המשלחת למסע במושבות. כך נעו דרך "חבל ארץ פראי למחצה" ובשעת בין ערביים הגיעו לראשון לציון.

בואו של הרצל למושבה חולל התרגשות רבה, וכולם נהרו לראותו. הרצל השתדל להקרין אהדה למארחיו אך ביומנו כתב מילים קשות: "במיליונים שבזבזו כאן ניתן היה לקיים משהו טוב בהרבה". מצב רוחו לא השתפר גם לאחר ששמע קונצרט של האורקסטרה המקומית, פאר המושבה וגאוותה, שחיוק את הרגשתו כי "התוף הגדול [=הברון] היה צריך לכסות את הכל". מארחיו הובילו אותו למשק של אשר לוי, איכר שהצליח להתבסס ללא עזרת הברון. הרצל התרשם מן האיש אך הביע צער על כי תופעה זו של איכר גאה ועצמאי כה חריגה.

בבוקר יום חמישי המשיכו לוואדי חנון, היא נס ציונה, והמקומיים קיבלו את פניהם בדבש ובפרחים. משם המשיכו לרחובות, שמייסדיה היו מזוהים עם ארגון "בני משה", שפעל על פי רעיונות שניסח אחד העם, ממתנגדיו החריפים של הרצל. אלו סירבו לקבל תמיכה מהברון והשתדלו להתקיים על עמל כפיהם. לאחר לילה של הכנות קדחתניות יצאו צעירי המושבה על סוסים לקראת המשלחת, כשבראשם משה סמילנסקי. עיניהם של חברי המשלחת המשתאים, שלא היו מורגלות במראה יהודי על סוס, נמלאו דמעות אושר.

בבוקר יום שישי חזרה המשלחת אל מקווה ישראל, כדי לחזות בביקור הקיסר ופמלייתו במוסד. ענני אבק ממערב בישרו את התקרבות השיירה הקיסרית, מחזה מרהיב עין. לפי סימן מהרצל, פרצה המקהלה בשירת ההמנון לקיסר, והאדוקים בירכו בשם ובמלכות "ברוך שחלק מכבודו לבני אדם". והנה הגיע הקיסר, והטה את סוסו הלבן דווקא לעבר הרצל, שאותו הכיר מכבר. הרצל הסיר את כובעו, הקיסר הושיט את ידו ללחיצה ושניהם החליפו דברי נימוסין על הארץ ועל חומה. הקיסר המשיך בדרכו עם הקיסרית, הרצל חזר ליפו ורק שם גילה כי צילום המעמד ההיסטורי ב"קודאק" של וולפסון נכשל...

מערכה רביעית: מפח נפש בעיר הקדושה

יציאת הרכבת מיפו לירושלים התאחרה בשעה, והנסיעה המטלטלת בתא העמוס הייתה עינוי. התרגשות הבוקר התפוגגה והפכה ללאות בלתי נסבלת. הרצל חש ברע. חולשתו גברה כששקעה השמש. בשל האיחור ביציאת הרכבת נכנסו אל תוך השבת והגיעו לירושלים באור הירח המלא (ט"ו בחשוון). השבת, בניגוד לרכבת, הגיעה בזמן ועטפה את ירושלים.

הרצל ובני משפחת שטרן ליד הבית בממילא (אוסף חיים שטייר, חיפה)

גלויה ששלח הרצל להוריו מירושלים (אוסף ד"ר מוטי פרידמן)

והנה הגיעו אל המאהל, בשולי רחוב הנביאים של ימינו. לאחר בדיקות מתישות נכנסו וניצבו מול אחד האישים החזקים בעולם. כשחקן בהצגת הבכורה ניצב הרצל, נרגש אך בטוח, מכבד אך לא מתרפס, וכמנהיג של אומה עתיקה נשא דברו בעוז ובריטוט.

הקיסר האזין בקשב. הרצל סיים וצעד אחורנית. הקיסר מולל בשפמו, הודה להרצל והפטיר "העניין דורש עיון מדוקדק". חברי המשלחת נדהמו: הם ציפו להצהרה ממשית מפי הקיסר, והנה הושלכו לעברם מילים סתמיות וריקות ממשמעות. בתחושה חלולה של כישלון שבו לממילא. אלא שרוחו של הרצל לא נפלה, וכעבור שתיים נסע למושבה מוצא על פי הזמנת האיכר ברוזה. הפעם נחה עליו רוח אחרת, הוא תיאר בחום את הנוף המרהיב של הרי ירושלים ושיבח את חלוציותם של בני מוצא. הם עלו לחלקה הגבוהה, הרצל הפשיל שרווליו, כרע ברך ונטע במקום עץ ברוש.

אפילו: כעבור 50 שנה

כך תם מסעו היחיד של הרצל בארץ ישראל. באותו הלילה ארזו חברי המשלחת את חפציהם, ועם שחר עזבו בחזרה לנמל יפו. 19 שנים אחרי נטיעת העץ קרסו בעשן המלחמה האימפריה העות'מאנית והקיסרות הגרמנית. תנועתו של הרצל זכתה, באותו תאריך ממש, להצהרת אהדה של הממשלה הבריטית שנמסרה מפי שר החוץ הבריטי, הלורד ארתור ג'יימס בלפור.

50 שנה לאחר נטיעת העץ במוצא הייתה ירושלים לבירת ישראל, ואחד מהריה נקרא על שם הרצל, הטמון בפסגתו. במעשה סמלי זה של נטיעת העץ ביטא הרצל את ההכרה כי תקוות היהודים איננה תלויה בחסדם של מלכים אלא במעשיהם של היהודים עצמם: עץ ועוד עץ, בית ועוד בית, מעשים הנרקמים יחדו למפעל הגדול של שיבת העם לאדמתו.

לעיון נוסף:

י' מיורק (עורך), עם הרצל לירושלים, ירושלים תשנ"ח.

הרצל המותש צעד רגלית מתחנת הרכבת עד מלון קמיניץ במעלה רחוב יפו, אך בהגיעו למלון נכונה לו אכזבה. התברר ששליח המלון, שהקדים לצאת לתחנת הרכבת כדי להביא עמו את המשלחת, שב למלון והודיע שהאורחים לא באו, ולפיכך החדר שנועד להם נמסר לאחרים. הרצל הקודח ניצב נבוך ומבולבל בכניסה למלון, כמלך גולה.

לבסוף נמצא במלון קיטון עבור הרצל: המשטח ששימש לו כמצע היה שולחן ביליארד. למחרת

התאושש, ובשעת צהריים מאוחרת ראה מחלונו את הקיסר נכנס לירושלים דרך שער כבוד שהכינה הקהילה היהודית. רק במוצאי השבת נסעו בני החבורה לבית משפחת מרקס בשכונת ממילא, שם התאכסן הרצל עד תום המסע. המבנה ההיסטורי שהתאכסן בו נשמר בקפידה בידי בני המשפחה גם בתקופות שבהן הייתה ממילא אזור גבול מוכה אש. למרבה הצער החליטה עיריית ירושלים לימים להרוס את הבית עד היסוד לצורך ניצול השטח למרכז עסקים יוקרתי. באופן נטול כבוד פורקו אבני הבית והורכבו מחדש, כאילו ערך השימור מתייחס לקליפת החומר ממנו עשוי הבית, ולא לרוח האותנטית המפעמת בו...

ירושלים לא השרתה נחת על הרצל, שהתפעם מהנוף אך הזדעזע מהלכלוך ומהקנאות. בכותל המערבי נדחה מפשיטת היד המכוערת; ממרומי הר הצופים התפעם ממראות ים המלח, הפנה פניו מערבה והשקיף על ירושלים, אל מקדשם החרב של היהודים, אל העיר שהעניקה לרעיון הציוני את שמו. המראה היה מרהיב ומסחרר, והרצל קונן ביומנו על הניגוד החרף בין ירושלים המזוהמת של מטה ובין זו הנשגבת ועתירת המשמעויות של מעלה. הוא נשא חזונו על עיר יפה ונקייה שתוקם במקום קדוש זה. בנוף זה, שבלבו בית המקדש השלישי, חתם הרצל את תיאור עלילת "אלטנוילנד".

20 שנה לאחר אותו היום, בקיץ תרע"ח, טיפסו אל הר הצופים כל נכבדי ירושלים והניחו אבן פינה לאוניברסיטה העברית. היה זה המעשה הציבורי הראשון שביצעה התנועה הציונית בארץ ישראל לאחר הצהרת בלפור. המוסד הציוני, שהרצל אף הוא חלם עליו, נועד להיות מוקד לתורה ולדעת, לאנושיות ולקדמה.

מערכה חמישית: כישלון ונטיעה

ביום 2 בנובמבר 1898, בשעה 11:30 בבוקר, יצאו חמשת חברי המשלחת הציונית לרגע הגדול מכולם. לפני היציאה ערך הרצל לחבריו "מסדר יציאה" מייגע, שינן עמם כללי התנהגות ויודא כי לא אכלו יתר על המידה...